

Facebook signalizam

„Ako čovek upotrebljava samo reči, niko mu ne veruje“

– Ji Ding, „Knjiga promene“

(Iz „Dnevnika signalizma 1979-1983“ Miroljuba Todorovića; Tardis, Beograd, 2012, str. 335)

„Mi smo svi ekspresioniste. Mi svi uzimamo stvarnost za sredstvo svog stvaranja“, uzviknuo je Stanislav Vinaver na početku svog programskog teksta „Manifest ekspresionističke škole“ (1920).¹ Sutra – svi smo mi signalisti, a samo korak dalje Facebook signalisti! Svakodnevna delanja na Facebook-u (ili drugim društvenim mrežama) vid su stvaranja svakog korisnika mreže, a da je pritom lična stvarnost sredstvo tog „stvaranja“, počev od fotografija, preko prepiske na četu ili preko inbox-a, deljenja zanimljivih informacija, novosti, saveta, recepata, citata, omiljne muzike, misli, dešavanja u životu; deljenja aplikacija za igrice, kvizove i upitnike; naravno, u skladu sa ukusom, interesovanjima, i još ponečim. U tom „još ponečim“ leži jedna bitna razlika između svih Facebook signalista i onih Facebook signalista u čijem „stvaranju“ se nazire potencijalna umetnička vrednost stvorenog.

Čitanjem nedavno objavljenog *Dnevnika signalizma 1979-1983*,²

---

¹ „Manifest ekspresionističke škole“ prvi put objavljen je u nastavcima u časopisu Progres, Beograd, I/ 1920, 114, 22. IX, str. 2-3; 115, 23. IX, str. 2-3; 116, 24. IX, str. 2-3; 124, 17. X, str. 2-3; 126, 19. X, str. 2-3; 130, 23. X, str. 2-3. Prvi put u celosti je objavljen kao deo knjige *Gromobran svemira*, Beograd, Sveslovenska knjižara M. J. Stefanovića i druga, 1921, str. 3-28. Mi smo se pozvali na najnovije izdanje – 3. tom *Dela Stanislava Vinavera – Čardak ni na nebu ni na zemlji*, (Službeni glasnik, Beograd, 2012) knjigu čiji prvi odeljak „Novi putevi“, otpočinje ovim manifestom, a citat je sa str. 9.

Miroljuba Todorovića, koji bi nekom čitalačkom oku možda i ličio na „papazjaniju“,³ stiže se, donekle, utisak listanja nečije tzv. „vremenske linije“ na Facebook profilu. Popunjavanje „Vremenske linije“ može biti analogno nekadašnjem vođenju dnevnika, ali ne u klasičnom smislu, već dnevnika koji nalikuje signalističkom dnevniku Miroljuba Todorovića. Iako, razume se, postoje razlike između signalističkog dnevnika i „vremenske linije“, one se najdirektnije odnose na stvaralački medij – „vremenska linija“, naime, može funkcionisati samo na internetu, brže se dele zanimljivi sadržaji između prijatelja, postoji preobilje sadržaja, računa se i na aspekt audio zapisa (hartija, ipak, čuti sem kada se lista, zgužva, pocepa ili iseče, ne bi li se eventualno načinio kakav signalistički kolaž ili vizuelna pesma), a treba imati u vidu i vremenski trenutak: 1979-1983, kada Facebook nije postojao (mada računari jesu, pa i signalistička kompjuterska poezija).

Signalizam je, shodno tome, iz današnje perspektive anticipirao eru internet umrežavanja i to na primeru dnevnčkih signalističkih zapisa (ali i umreženosti između mail-artista), korespondentnih „vremenskoj liniji“ Facebook-a. FB status može biti citat, *Dnevnik signalizma* baštini obilje citata o kojima vredi razmišljati („Think about

---

² Odlomci iz signalističkih dnevnika objavljuvani su i ranije, bilo u periodici ili u vidu manjih celina. Da pomenemo samo *Torbu od vrbovog pruća* (Tardis, Beograd, 2010), *Dnevnik 1985 – separat* (Niški kulturni centar, Niš, 2012). Svi navodi biće prema izdanju *Dnevnik signalizma 1979-1983*, Tardis, Beograd, 2012. uz broj strane.

³ Ispred dnevnčkih zapisa iz 1982. godine stoje dva citata. Jedan je Vitgenštajnov, drugi – Gombrovičev. Reč „papazjanija“ odnosi se na citat Gombroviča: „(...) Jer moj dnevnik je papazjanija i gotovo svaka rečenica služi nekolicini bogova odjednom“ (str. 191), a kako li je to korespondentno sa motom Dnevnika 1985 (Niš, 2012): „Život je porok nekog boga koji ostaje skriven“ – Gotfrid Ben (str. 112)? Svaka rečenica oslikava deo života onoga koji zapisuje dnevnik, ona služi nekolicini bogova odjednom: služi im – udovoljava, posvećuje im se, poistovećuje se potencijalno sa njima, čini da bogovi uživaju tim služenjem? Ujedno može zadobiti obrise poroka tog nevidljivog boga; bog vidi svoj porok, ali pitanje je da li porok (život) ne vidi kome služi!

signalism“); može biti autocitat (neko promovise svoju umetničku reč ili misao, ma kakva bila), a Miroljub Todorović zapisuje u dnevnik stihove iz kasnijih pesničkih zbirki *Zlatno runo*⁴ i *Ljubavnik nepogode*⁵, ali i npr. pesmu koja pripada žanru nađene poezije – „Dve pege na kurcu“.⁶

Slika br. 1, „Razmišljajte o signalizmu“, razglednica

U vidu vesti na „početnoj strani“ FB profila, može se pojaviti aktuelnost iz sfere mode, politike, dešavanja u svetu i sl. ukoliko

---

⁴ Nolit, Beograd, 2006.

⁵ Povelja, Kraljevo, 2009.

⁶ „Među papirima slučajno natrapam na ovu pesmu koja pripada žanru nađene poezije. Pesma je nastala (nađena) verovatno polovinom sedamdesetih, a možda i ranije, i ne bi smela da se izgubi u ovoj gomili: svezaka, fascikli i hartije koja me zatrpava. Zato dobija privilegiju da uđe u *Dnevnik*“ (str. 559). Preneto na funkcionisanje Facebook-a – u moru FB sadržaja na početnoj strani, analognoj moru papira i fascikli, zaista čoveka svašta ume da zatrpa. Međutim, selekciju može izvršiti sam korisnik uvođenjem tzv. „zvezdica prijatelja“ i isključivanjem nekih sadržaja koje nema nameru da prati. Može, nadalje, doći do još jedne nedaće; da i zvani i nezvani fb prijatelji zatrpavaju „vremensku liniju“ (ne)poželjnim sadržajima, no administratori su i to regulisali u vidu opcije zaključavanja „zida“ ili „vremenske linije“.

ste „lajkovali“ neku internet stranicu (magazina, političke štampe, recimo) na kojoj se nalaze sadržaji koji vas interesuju.⁷ Na ovom mestu treba ukazati na signalističke dnevničke zapise o „prirodnim maskama za lice“ (str. 82), te „pravilima šminkanja“ u vidu isečka iz novina s nacrtanim ameboidnim okom i cvetom (str. 635),⁸ ili vesti iz *Politike* od, primera radi 15. juna 1982. kada su se Argentinci predali na Foklandskim ostrvima (str. 360-361). Možda bi se moglo pomisliti da se bar u *Dnevniku signalizma* neće naići na reklame, oglase, no nije tako. Istakla bih bračnu ponudu: „Izrazita crnka, 176/36, lepe spoljašnjosti, fakultetski obrazovana sa stanom u Beogradu, bez obaveza, osećajna, želi upoznati slobodnog čoveka, fakultetski obrazovanog, ozbiljnog i zgodnog. Šifra: Pisati opširno“ (str. 304), te obaveštenje Blagoja Kneževića da ugrađuje „MINI plastično-željezne ROLETNE“ (str. 306). A evo i nekih reklama sa „vremenske linije“ autora ovog teksta: „Garancija protiv celulita – apoteka-beograd.com – udruženje dermatologa klinički potvrdilo delovanje seruma koje topi masnoću“ ili reklame za sladoled: „Maksimalno uživanje – frikom.rs – Da li si zabavna? Intrigantna? Strastvena? MAXIMO [misli se na sladoled] je pravi izbor za tebe“ ...

Priča o „vremenskoj liniji“ u kontekstu *Dnevnika signalizma* mogla bi se granati u još nekim pravcima: kao što postoje mogućnosti za prihvatanje aplikacija, te igranje igrice, testova, kvizova preko FB naloga, tako možete i čitajući dnevnik Miroljuba Todorovića da uradite neki test (npr. „Koliko ste hladnokrvni?“ str. 292) ili upitnik (kakav je sastavio Marsel Prust, str. 288). Prepiska na Facebook-u vrši se preko

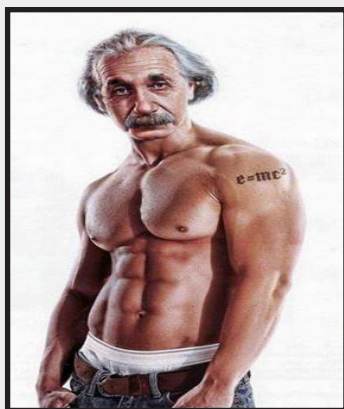
---

⁷ Uzmimo za primer „Ženski kutak“: <http://www.zenskikutak.rs/lifestyle/18487-Mamini-saveti-koje-treba-poslusati!.html> (pristupljeno svim sadržajima na internetu: 23. 5. 2013) sa informacijama o tome kako se treba našminkati, šta nositi ove sezone itd.

⁸ Evo i jedne stranice koju je autor ovog teksta „lajkovao“, i pronašao vest na „početnoj strani“: <http://sml.rs/sminka.html>

inbox-a i čet-čascanja, dok su i u Todorovićev dnevnik uvrštena pisma (npr. Pismo Denisu Ponižu, str. 110; Jaroslavu Supeku, Ranku Igriću, str. 133), naravno ne sva, kao što ni jedan FB korisnik ne bi pomišljao na to da čita ili čuva sva svoja „dopisivanja“.

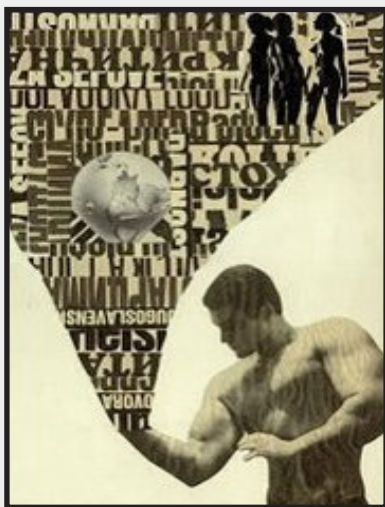
Videli smo, postoje sličnosti, postoje razlike, a najvažnija – pitanje umetničke vrednosti. Nije svaki Facebook korisnik umetnik, niti je svaka „vremenska linija“ vredna razmišljanja. Postoje neke FB stranice koje treba pomenuti, kao i sajtovi sa kojih se najčešće dele sadržaji na Facebook-u (da pomenemo najpopularniji kod nas – vukajlija.com). Stoga bi vredelo naznačiti sadržaje od umetničke vrednosti koji bi se mogli ukotviti u misaonost signalističke poetike. Krenuli bismo od početaka signalizma, koji se prvobitno nazivao scientizam (1959), te uvođenja novih tonova primerenih elektronskoj i tehnološkoj civilizaciji. „Ajnštanova teorija relativiteta proglašava se za najveću poemu modernog doba ispevanu u slavu čoveka, a osnovna matematička formula te teorije $E=mc^2$, označena je kao vrhunska metafora“.⁹ Pogledajmo sledeću sliku:

Slika br. 2, FB stranica: „Art, ctrl, del“ (www.facebook.com/ArtCtrlDel)

⁹ Miroljub Todorović, „Tokovi signalizma“, u knjizi: *Vreme neoavangarde*, Altera, Beograd, 2012, str. 25.

Čini se, zapravo, kao da bi ova fotografija mogla biti signalistička vizuelna pesma,¹⁰ pri tom, aludira direktno na metaforu „ $E=mc^2$ ” i to u obličju tetovaže; u skladu je donekle sa pomenutom bračnom ponudom iz *Dnevnika signalizma* (str. 304), a od značaja u ovom kontekstu je i čuvena Todorovićeva vizuelna pesma:

Slika br. 3, www.art-anima.com/v/2021-miroljub-todorovic-apeiron

Slika br. 2 i slika br. 3, bile bi primeri dobre korespondencije, koja omogućava sprovođenje osnovnog signalističkog apela: „Razmišljajte o signalizmu”. Razmišljanjem, dakle, procesom koji traje i omogućava nizanje različitih pitanja – negovanje tela, spram negovanja duha; motivacija za vežbanje (fizički i misaoni napor) tela i duha, specifičnosti

---

¹⁰ „Posebno mesto u lepezi signalističkih istraživanja zauzima i gestuelna poezija (...) Telo postaje višeznačni komunikativni medij (...) Prodorom u Italiju, početkom prošle decenije, konkretna poezija dobija drugačije oblike, otvara se smelija dimenzija upotrebom tehnike kolaža, sve više se isključuje reč, pa i slovo iz pesme i postepeno izdvaja nova, paralelna avangardna disciplina – vizuelna poezija (poesia visiva)”: Miroljub Todorović, „Pesnička avangarda”, u knj. *Vreme neoavangarde*, Altera, Beograd, 2012, str. 13.

duha vremena, planetarni (univerzalni) fenomeni, pitanje umetnosti, nauke i tehnike...

Simptomatičnijih razmišljanja smo i povodom sledeće dve slike:

Slika br. 4: www.facebook.com/SundjerBob.page

Slika br. 5: <http://mtodorovic2.blogspot.com/2007/06/visual-poetry-vp-1990.html>

U ovom slučaju, sugestivnija je i podsticajnija za razmišljanje signalistička vizuelna pesma jer razmišljanje nudi više mogućih misaonih rukavaca (za razliku od eksplicitnije slike br. 4 koja računa sa odveć zadatim komentarom): da li je u pitanju ekran televizora ili računara ili se radi o nakovnju koji se obrušava sa neba? Da li se gestom skrivanja lica želeo prikriti identitet čoveka sa slike br. 5? Može li se govoriti o nadrealnoj atmosferi signalističke pesme itd? Da li je virtuelni svet kompjutera svet koji zamenjuje stvarnost, preti da je pretvori u nadrealnost i smrska odliku identiteta – lik, i to lik koji ne mora da bude bukvalan prikaz lica, već i duha? Možemo li govoriti o Facebook profilima i stvarnosti Facebook-a kao sveprisutnim pojavama koje preobražavaju unutrašnji lik čoveka i zamenjuju stvarnost za virtuelni svet, bez obzira na to koliko se mogu nazvati umetnošću? Pretvara li se čovek u mašinu (po principu simbioze „S kim si takav si“) i može li ga umetnost u tome sprečiti?

„Na hipu se vrijeme vrti / jedan hip je sve do smrti“, poznati su stihovi iz poeme *Suze sina razmetnoga*, baroknog pesnika Ivana Gundulića. Umetnost bi bila ta koja neprolaznošću odoleva smrti – loveći budućnost, korak-dva i više ispred, a, ipak, u skladu sa duhom vremena. Signalizam, kroz tradiciju i inovaciju, kroz eksperiment i ulog modernizacije opstojava i manifestuje se kao aktuelan. Stoga bismo za kraj preinačili Gundulićeve stihove u ove: „Na prstu se Zemlja vrti / jedan prst je sve do okidača“:

Slika br. 6, „Planetarna komunikacija“, korice na knjizi: Miroljub Todorović,
„Vreme neoavangarde“, Altera, Beograd, 2012.